

Θεόδωρος Μετοχίτης

Περίληψη :

Λόγιος, τυπικός εκπρόσωπος της Παλαιολόγιας αναγέννησης, σημαντικός αστρονόμος και ανώτερος κρατικός αξιωματούχος, έφτασε μέχρι το αξίωμα του μεγάλου λογοθέτη επί Ανδρονίκου Β΄ Παλαιολόγου. Διακρίθηκε για το φιλολογικό και επιστημονικό του έργο, ιδιαίτερα για τις επιδόσεις του στην αστρονομία. Ανακαίνισε τη μονή της Χώρας στην Κωνσταντινούπολη, όπου και κατέφυγε ως μοναχός μετά την πτώση του Ανδρονίκου Β΄, μέχρι το θάνατό του, το 1332.

Άλλα Ονόματα

μοναχός Θεόληπτος

Τόπος και Χρόνος Γέννησης

1270, Κωνσταντινούπολη

Τόπος και Χρόνος Θανάτου

1332, Κωνσταντινούπολη

Κύρια Ιδιότητα

λόγιος, κρατικός αξιωματούχος

1. Βιογραφικά στοιχεία

Ο Θεόδωρος Μετοχίτης, γιος του αρχιδιακόνου Γεωργίου Μετοχίτη, γεννήθηκε το 1270 στην [Κωνσταντινούπολη](#), όπου έζησε τα παιδικά του χρόνια και έλαβε τη βασική εκπαίδευση ([ιερά γράμματα](#) και [εγκύκλιος παιδεία](#)).

Το 1283, με την ανάρρηση στο θρόνο του [Ανδρονίκου Β΄ Παλαιολόγου](#) και τη συνεπακόλουθη αλλαγή εκκλησιαστικής πολιτικής, ο πατέρας του Γεώργιος, επιφανής ενωτικός και στενός συνεργάτης του [πατριάρχη Ιωάννη ΙΑ΄ Βέκκου](#), εξορίστηκε στη Μικρά Ασία. Ο Θεόδωρος τον ακολούθησε στην εξορία, εγκαταλείποντας κάθε πιθανότητα κρατικής σταδιοδρομίας. Ωστόσο, θέτοντας ως στόχο του τη διδασκαλική ενασχόληση, συνέχισε τις σπουδές του στη Μικρά Ασία, πιθανόν στη [Νίκαια](#), και ήδη σε ηλικία είκοσι χρονών, το 1290, ήταν γνωστός για τις γνώσεις του περί την αρχαία γραμματεία και τις ρητορικές του ικανότητες.

Απέκτησε πέντε γιους, δύο εκ των οποίων, ο Αλέξιος Λάσκαρις Μετοχίτης και ο Δημήτριος Άγγελος Μετοχίτης, διακρίθηκαν ως στρατιωτικοί αξιωματούχοι τον ύστερο 14ο αιώνα, ενώ ένας, ο Νικηφόρος Λάσκαρις Μετοχίτης, ήταν [μέγας λογοθέτης](#) το 1355-1357. Είχε επίσης μία κόρη, την Ειρήνη, η οποία παντρεύτηκε τον Ιωάννη Παλαιολόγο, ανιψιό του αυτοκράτορα Ανδρονίκου Β΄.

Καθοριστική για την πορεία του Μετοχίτη στάθηκε η επίσκεψη του Ανδρονίκου Β΄ στη Νίκαια το 1290, στο πλαίσιο της περιδείας του στη Μικρά Ασία. Ο Μετοχίτης εκφώνησε προς τιμήν του αυτοκράτορα το λόγο «Νικαεύς» και αυτό στάθηκε η αφορμή να τον προσέξει ο Ανδρόνικος και να τον εντάξει στην υπηρεσία του. Από το σημείο αυτό άρχισε η σταδιοδρομία του ως κρατικού αξιωματούχου, που τον οδήγησε στα ανώτατα κλιμάκια της ιεραρχίας.

2. Πολιτική σταδιοδρομία

2.1. Έμπιστος του αυτοκράτορα

Το 1295 ο Μετοχίτης κατείχε το αξίωμα του [λογοθέτη των οικιακών](#), ο, έχοντας προϋπάρξει [λογοθέτης των αγελών](#), ενώ το 1305 ανέλαβε [λογοθέτης του γενικού](#). Στο ενδιάμεσο διάστημα διακρίθηκε για τη δράση του ως επικεφαλής αυτοκρατορικών πρεσβειών. Το 1296 πραγματοποιήθηκαν πρεσβείες με σκοπό το γάμο του Μιχαήλ, του γιου του Ανδρονίκου Β΄, προς τον Ερρίκο Β΄ Λουζινιάν (Lusignan) στην Κύπρο και προς το βασιλιά της Μικράς Αρμενίας (της [Κιλικίας](#)) Hethum II, που κατέληξε στο γάμο της αδερφής του Ρίτας-Μαρίας με το γιο του αυτοκράτορα. Το 1298 ηγήθηκε πρεσβείας προς τη Σερβία, η οποία οδήγησε στο γάμο της Σιμωνίδας, κόρης του Βυζαντινού αυτοκράτορα, με το Σέρβο κράλη Στέφανο Ούρεση Β΄ Μιλιούτιν.¹ Η επιτυχημένη κατάληξη των πρεσβειών αυτών, όπως και η εγνωσμένη πολυμαθία του Μετοχίτη τον κατέστησαν από τους πιο έμπιστους του αυτοκράτορα.²

Η θέση του στην αυτοκρατορική αυλή ενισχύθηκε και με το γάμο της κόρης του Ειρήνης με τον Ιωάννη Παλαιολόγο, ανιψιό του Ανδρονίκου Β΄. Περί το 1305 συνόδευσε την [Ειρήνη-Γιολάντα Μομφερρατική](#), σύζυγο του αυτοκράτορα, στη Θεσσαλονίκη, ως σύμβουλος της αλλά και επιφορτισμένος από τον Ανδρόνικο με το καθήκον να την κατασκοπεύει.³

Θεόδωρος Μετοχίτης

2.2. Μέγας λογοθέτης και διανοούμενος

Ο Μετοχίτης διατήρησε το αξίωμα του λογοθέτη του γενικού μέχρι το 1321, όταν προήχθη σε μεγάλο λογοθέτη. Μετά το 1310, υποσκελίζοντας το Νικηφόρο Χούμνο, απέκτησε ακόμη μεγαλύτερη επιρροή στον αυτοκράτορα. Με το Νικηφόρο Χούμνο ενεπλάκησαν σε έντονη διαμάχη, συνέπεια της πολιτικής σύγκρουσης που είχε διαδραματιστεί μεταξύ τους, η οποία εκδηλώθηκε ως επιστημονική αντιπαράθεση.⁴

Από την άλλη, ο Μετοχίτης, πιθανόν λόγω του παραδείγματος του πατέρα του, δεν πήρε μέρος σε θρησκευτικές έριδες, αν και εξέφρασε κάποιες απόψεις για τον ενδεδειγμένο χριστιανικό βίο: αντιτίθεται στην τάση αναχωρητισμού και θεωρεί ότι ο άνθρωπος οφείλει να ζει αναμειγμένος στις κοινωνικές και δημόσιες υποθέσεις. Η εγκατάλειψη των εγκοσμίων, κατά τον ίδιο, είναι αντίθετη στην ανθρώπινη φύση.⁵ Ο Μετοχίτης έδειξε όμως ενδιαφέρον για την πολιτική θεωρία και διατύπωσε απόψεις σχετικά με το πολίτευμα που θα ήταν κατάλληλο για την εποχή του. Δε φαίνεται να τάσσεται ούτε με το πρότυπο της δημοκρατίας αλλά ούτε και με αυτό της αριστοκρατίας. Παρ' όλ' αυτά, η πραγματέυση του ιδανικού πολιτεύματος εκ μέρους του παραμένει σε θεωρητικό επίπεδο και δεν αποτελεί πρόταση προς εφαρμογή.⁶

2.3. Σε δυσμένεια

Η πολιτική σταδιοδρομία του Μετοχίτη συνδέθηκε άμεσα με τον Ανδρόνικο Β'. Όταν το 1325 ο Ανδρόνικος Β' έχρισε συναυτοκράτορα τον εγγονό του [Ανδρόνικο Γ'](#) και ξέσπασαν έντονες διαμάχες μεταξύ τους, ο Μετοχίτης προσπάθησε να παίξει συμβιβαστικό ρόλο.⁷ Ωστόσο, μετά τη δυναστική διαμάχη και την εκθρόνιση του Ανδρόνικου Β', το 1328, ο Μετοχίτης οδηγήθηκε στην εξορία, στο Διδυμότειχο. Ταυτόχρονα, η μεγάλη του περιουσία δημεύθηκε και καταστράφηκε το ανάκτορό του. Για λόγους υγείας μπόρεσε να επανέλθει στην Κωνσταντινούπολη περί το 1330 και κατέφυγε στη [μονή της Χώρας](#), όπου εκάρη μοναχός με το όνομα Θεόκλητος.

Τα τελευταία αυτά χρόνια της ζωής του, μέχρι το θάνατό του το 1332, τα αφιέρωσε στη μελέτη και τη διδακτική ενασχόληση, επιστρέφοντας στα ενδιαφέροντα που είχε στην αρχή της σταδιοδρομίας του.

3. Επιστημονικά ενδιαφέροντα

Σε όλη του τη ζωή τα ενδιαφέροντα του Μετοχίτη εξακολουθούσαν να εκτείνονται σε ευρύ φάσμα. Το 1313, όντας σαράντα τριών ετών, προσέλαβε το Μανουήλ Βρυννίο, σημαντικό αστρονόμο, να του διδάξει την επιστήμη της αστρονομίας, αφού, όπως διηγείται ο ίδιος, οι σπουδές του ήταν ημιτελείς, λόγω έλλειψης δασκάλων.⁸ Επιδόθηκε με ιδιαίτερο ζήλο στη μελέτη αυτής της επιστήμης και εκπόνησε σημαντικό έργο. Με το Βρυννίο ο Μετοχίτης μελέτησε τη *Σύνταξιν* του Πτολεμαίου, ενώ αργότερα τον Ευκλείδη, τον Απολλώνιο το Δύσκολο κ.ά. Ο ίδιος δίδαξε αστρονομία το Νικηφόρο Γρηγορά. Η ενασχόληση του Μετοχίτη με την αστρονομία, όπως και η ένθερμη υποστήριξη του αυτοκράτορα, συνέβαλαν στο να αποκτήσουν η επιστήμη αυτή και οι ασχολούμενοι μαζί της κοινωνικό κύρος, όπως και στο να καθιερωθεί η γνώση της απαραίτητο εφόδιο για κάποιον που ήθελε να σταδιοδρομήσει ως αξιωματούχος.⁹

4. Χορηγίες

Την ίδια εποχή (περ. 1316-1321) ο Θεόδωρος Μετοχίτης ανέλαβε ως χορηγός την ανακαίνιση και τη διακόσμηση με μωσαϊκά και νωπογραφίες της μονής της Χώρας στην Κωνσταντινούπολη, διαδεδομένη πρακτική των επιφανών Βυζαντινών της εποχής. Στη μονή αυτή ίδρυσε βιβλιοθήκη, με τον εμπλουτισμό της οποίας ασχολήθηκε επισταμένα. Τα βιβλία ήταν διαθέσιμα στο κοινό, γιατί ο ίδιος θεωρούσε ότι έπρεπε να αποτελέσουν αξία για κάθε άνθρωπο και πολύτιμη παρακαταθήκη για τις επερχόμενες γενεές.¹⁰

Το ιδιαίτερο ενδιαφέρον που έδειξε ο Μετοχίτης για τον εμπλουτισμό της βιβλιοθήκης της μονής και την αντιγραφή χειρογράφων απεικονίζεται και στην εμφάνιση ενός νέου είδους γραφής που χαρακτηρίζεται από πειθαρχία και τάξη, χωρίς να λείπουν τα πεποικιλμένα στοιχεία. Η τεχνοτροπία αυτή πήρε το όνομά της από το Μετοχίτη και χρησιμοποιήθηκε ολόκληρο το 14ο αιώνα.

5. Συγγραφικό έργο

Ο Θεόδωρος Μετοχίτης από το έργο του χαρακτηρίζεται εκπρόσωπος του βυζαντινού ανθρωπισμού. Ήταν πολυπράγμων λόγιος με ποικίλα ενδιαφέροντα, όπως τη συλλογή και την αντιπαράβολή χειρογράφων, τη βαρύτητα που προσέδιδε στην ύπαρξη και τη λειτουργία βιβλιοθήκης, την εντρυφήση στην αρχαία ελληνική ιστορία, την προσπάθεια για τη διάσωση και τη μετάδοση των γνώσεων που ο ίδιος κατείχε. Το συγγραφικό του έργο εκτείνεται σε πλειάδα αντικειμένων. Συνέγραψε ποικίλες πραγματείες, σχόλια, μια εκτεταμένη εισαγωγή στην αστρονομία, εκφράσεις, ποιήματα σε εξάμετρο. Τα ενδιαφέροντά του επικεντρώθηκαν σε κοσμικά ζητήματα. Το έργο του σώζεται

Θεόδωρος Μετοχίτης

στο μεγαλύτερο μέρος του, εκτός από την αλληλογραφία του.

Το έργο του Μετοχίτη εκκινεί ως επί το πλείστον από την ελληνική Αρχαιότητα. Άλλωστε θεωρούσε πως ό,τι σημαντικό υπήρχε είχε ήδη ειπωθεί από τους αρχαίους και δεν έμεινε στους νεότερους παρά μόνον ο σχολιασμός. Το εύρος των γνώσεών του αντικατοπτρίζεται στο έργο του, στο οποίο πραγματεύεται τους περισσότερους αρχαίους συγγραφείς. Ο μαθητής του [Νικηφόρος Γρηγοράς](#) άλλωστε λέει γι' αυτόν: «βιβλιοθήκη γαρ ην έμψυχος ούτος και των ζητούμενων πρόχειρος ευπορία».¹¹ Ο ίδιος ανέλαβε μάλιστα, μετά το θάνατο του δασκάλου του, να επεξεργαστεί και να διασώσει τα κατάλοιπα των κειμένων του.

5.1. Υπομνηματισμοί και σημειώσεις γνωμικά

Από τα σημαντικότερα συγγράμματα του Θεοδώρου Μετοχίτη είναι η συλλογή *Υπομνηματισμοί και σημειώσεις γνωμικά* (Miscellanea philosophica et historica). Ο τίτλος δεν είναι απόλυτα βέβαιος, πιθανόν να αποδόθηκε από μετέπειτα αντιγραφέα. Στο έργο αυτό ο συγγραφέας παραθέτει και σχολιάζει περισσότερους από 70 συγγραφείς σε 120 πραγματείες με θέματα ιστορικά, φιλοσοφικά και αρχαίας ιστορίας, παραδείγματος χάρι «ότι ανευλαβώς άπαντες οι σοφοί προς τους προ αυτών εχρήσαντο, εν ω και περί Πλάτωνος και Αριστοτέλη» (κεφ. ι), «ότι πάσι σύνηθες τοις σοφοίς ειρωνεία και το χαριεντίζεσθαι και Πλάτωνι μάλιστα και Σωκράτει» (κεφ. η), «ότι ήδιστον τοις ανθρώποις τα παρελθόντα του βίου ποθείν» (κεφ. μα). Οι συγγραφείς που εμφανίζονται και σχολιάζονται σε μεγάλη συχνότητα, όπως φαίνεται και από τους τίτλους των κεφαλαίων, είναι ο Πλάτωνας και ο Αριστοτέλης, αλλά και ο Ξενοφώντας, ο Δίων Χρυσόστομος, ο Πλούταρχος κ.ά.

Στην ίδια συναγωγή ο Μετοχίτης αναφέρεται σε ζητήματα που άπτονται της χριστιανικής ηθικής, όπως στην επιλογή μεταξύ μοναχικού και κοσμικού βίου. Στο ζήτημα αυτό ο ίδιος τοποθετείται υπέρ του κοσμικού βίου, υποστηρίζοντας ότι ο άνθρωπος οφείλει να ζει μια φυσιολογική ζωή εντός κοινωνίας, να αναμειγνύεται στις δημόσιες υποθέσεις και να τεκνοποιεί.

Άλλα θέματα που πραγματεύεται η ίδια συλλογή αφορούν το είδος του πολιτεύματος που θα άρμοζε στην εποχή και τις ανάγκες της. Συζητά λοιπόν εκτεταμένα περί δημοκρατίας, αριστοκρατίας και μοναρχίας και τονίζει την αναγκαιότητα ορθής οικονομικής διαχείρισης.

Τέλος, το έργο αυτό αναφέρεται και σε ιστορικά ζητήματα, όπως παραδείγματος χάρι οι πραγματείες που έχουν ως θέμα τους Αθηναίους και τους Λακεδαιμόνες. Το κύριο νήμα που διατρέχει τα κείμενα είναι η πορεία πτώσης που ακολουθεί η αυτοκρατορία, η οποία είναι αναπόδραστη. Ο Μετοχίτης οικτίρει την παρακμή και εκφράζει τους έντονους φόβους του για το μέλλον που αντιμετωπίζει η κοινωνία του.

Είναι εντυπωσιακό το εύρος των αναφορών του Μετοχίτη σε [αρχαίους συγγραφείς](#), ωστόσο σε πολλές περιπτώσεις η παράδοση των κειμένων είναι προβληματική: πολλές από τις πηγές του είναι παραποιημένες, ακόμα και σκόπιμα. Κύρια πηγή του συνιστά ο Συνέσιος, ενώ τα αριστοτελικά και πλατωνικά αποσπάσματα προέρχονται από το έργο του Ιαμβλίου *Περί της κοινής μαθηματικής επιστήμης*.¹²

5.2. Ηθικός

Ο *Ηθικός ή περί παιδείας*¹³ είναι από τα πιο εκτεταμένα έργα του Θεοδώρου Μετοχίτη. Η πραγματεία απευθύνεται σε έναν άγνωστο νέο και κεντρικό αντικείμενο πραγματεύσεώς της συνιστά η διαφορά θεωρητικού και πρακτικού βίου, που συζητούνταν ήδη από τους αρχαίους συγγραφείς, και η συνεχής παλινδρόμηση μεταξύ αυτών των δύο τρόπων ζωής. Το πρόβλημα αυτό απασχολεί συνεχώς το Μετοχίτη, ο οποίος αναζητά την αυτογνωσία και προσπαθεί να καθορίσει την προσωπική του θέση και στάση ζωής. Σκοπός της πραγματείας είναι να πεισθεί ο άγνωστος σε εμάς αποδέκτης να ασχοληθεί με τη μόρφωση.

Χωρίς να εντάσσεται στην κατηγορία του λογοτεχνικού είδους της αυτοβιογραφίας, το έργο αυτό παρέχει αρκετές πληροφορίες για το συγγραφέα του. Ήδη από την εισαγωγή ο Μετοχίτης αισθάνεται την ανάγκη να δικαιολογήσει το γεγονός ότι το έργο άργησε να παρουσιαστεί στο κοινό: η αιτία αυτής της καθυστέρησης έγκειται στις φροντίδες και τις ανάγκες της καθημερινής ζωής που τον αποσπούσαν από τις πνευματικές αναζητήσεις. Στη συνέχεια αναφέρεται σε μια σειρά πνευματικές αξίες, παραδείγματος χάρι η πίστις και αρετή, και εξάγει τη σημασία της μελέτης και ερμηνείας των αρχαίων συγγραφέων. Αυτή η τελευταία, ωστόσο, τού δίνει την ευκαιρία να αναφερθεί και στο φθόνο που συχνά ελλοχεύει μεταξύ των ανθρώπων που επέλεξαν αυτή την ενασχόληση, αλλά και σε όσους βρίσκουν την ευκαιρία να συκοφαντήσουν τους λογίους στις εκκλησιαστικές αρχές ως αντίθετους με τη χριστιανική πίστη.¹⁴ Στο ίδιο κείμενο πιθανόν να πρόσφερε και ο ίδιος μια ευκαιρία για τέτοιου είδους αντιμετώπιση, αφού δίνει ιδιαίτερη σημασία στην Τύχη για τη ζωή του ανθρώπου, αντίληψη που φαίνεται να απομακρύνεται από το πλαίσιο της ορθόδοξης αντίληψης.

5.3. Αστρονομία

Αν και ο Θεόδωρος Μετοχίτης άρχισε να ασχολείται με την αστρονομία σε σχετικά μεγάλη ηλικία, το έργο του στον τομέα αυτό και οι

Θεόδωρος Μετοχίτης

επιδόσεις που σημείωσε τον τοποθετούν σε ιδιαίτερη θέση ανάμεσα στους άλλους λογίους της εποχής του.

Ο Μετοχίτης φαίνεται ότι είχε μελετήσει το έργο του Κλαυδίου Πτολεμαίου –ο ίδιος μάλιστα ισχυριζόταν ότι είχε διαβάσει ολόκληρη τη *Μεγίστη*–, καθώς και άλλων αστρονόμων, τους οποίους αναφέρει στα έργα του: Θέωνα, Απολλώνιο Περγαίο, Σερήνο, Θεοδόσιο κ.ά. Δύο είναι τα κύρια έργα του Μετοχίτη περί την αστρονομία: το *Προεισαγωγή εις την του Πτολεμαίου Σύνταξιν*¹⁵ και το *Στοιχείωσις επί τη αστρονομική επιστήμη*.¹⁶ Τα δύο αυτά έργα είχαν στόχο να αποκαθάρουν την αστρονομία από τις ανατολικές προσμειξίς, τις περσικές και τις ισλαμικές, που είχαν έρθει μέσω μεταφράσεων από τους λογίους της Τραπεζούντας.¹⁷

Στο *Στοιχείωσις* ο Μετοχίτης προσπαθεί να προσφέρει ένα βοήθημα για την κατανόηση της επιστήμης της αστρονομίας, συνδυάζοντας τις γενικές αρχές της *Μεγίστης* με τις πρακτικές που παρουσιάζει ο Πτολεμαίος στους *Πρόχειρους Κανόνες*. Ο ίδιος ο συγγραφέας μπορούσε, έπειτα από τα μαθήματα που είχε παρακολουθήσει, να προβλέπει ηλιακές και σεληνιακές εκλείψεις και αυτή τη γνώση ήθελε να μεταδώσει σε ευρύτερο κύκλο. Το έργο του Μετοχίτη συνέβαλε στην πρόκληση έντονου ενδιαφέροντος για τα αστρονομικά ζητήματα στο Βυζάντιο και στη δημιουργία ενός κύκλου αστρονόμων που αργότερα παρουσίασαν και αρκετά πρωτότυπο έργο, όπως ο Νικηφόρος Γρηγοράς.

Ο Μετοχίτης θεωρούσε την αστρονομία κορωνίδα των θύραθεν επιστημών, γιατί διευκολύνει τον άνθρωπο να κατανοήσει τη θείκη βούληση. Αντίθετα, η αστρολογία δε συγκεντρώνει την επιδοκιμασία του, λόγω της καταστατικής αρχής της ότι ο ανθρώπινος βίος καθορίζεται από τις κινήσεις των ουράνιων σωμάτων. Μια τέτοια αρχή, κατά το Μετοχίτη, αντιβαίνει την παραδοχή της ελεύθερης βούλησης, άρα η ενασχόληση με την αστρολογία δεν είναι αποδεκτή. Αρκετά δε από τα 120 δοκίμια του έργου *Υπομνηματισμοί και σημειώσεις γνωμικά* αναφέρονται σε αστρονομικά ζητήματα.

5.3. Ρητορική

Ο Θεόδωρος Μετοχίτης συνέγραψε αρκετά ρητορικά, φιλοσοφικά και ποιητικά έργα. Ξεχωριστή θέση μεταξύ των ρητορικών του έργων διεκδικεί ο *Νικαεύς*, λόγος που εκφωνήθηκε με αφορμή την επίσκεψη του Ανδρονίκου Β΄ στη Νίκαια (1293). Σημαντικός για τους ρητορικούς τρόπους της εποχής θεωρείται ο επιτάφιος του στη Θεοδόρα, σύζυγο του αυτοκράτορα *Μιχαήλ Η΄*,¹⁸ όπως και η έμμετρη νεκρολογία στον Ιωσήφ, φιλόσοφο που πέθανε το 1330, όταν ήταν μοναχός στη Θεσσαλονίκη.¹⁹ Στην κατηγορία των ρητορικών έργων μπορεί να ενταχθεί και η σύγκριση του Δημοσθένη και του Αριστείδη, που στοχεύει στην κριτική τους αποτίμηση ενταγμένη στο πολιτικό πλαίσιο της εποχής τους. Το έργο αυτό, με τίτλο *Επιστάσια και κρίσις της των δύο ρητόρων ευδοκιμήσεως του τε Δημοσθένους και Αριστείδου*, θεωρείται από τις σημαντικότερες συγκρίσεις της βυζαντινής ρητορικής.

5.4. Ποίηση – Φιλοσοφία

Το ποιητικό έργο του Μετοχίτη περιλαμβάνει και είκοσι ποιήματα σε εξάμετρο, αρκετά εκτεταμένα, που αναφέρονται σε πρόσωπα και γεγονότα της εποχής του. Ανάμεσα σε αυτά είναι επιτάφιοι για την *Ειρήνη*, σύζυγο του Ανδρονίκου Β΄, και το γιο του *Ιωάννη Παλαιολόγο*, που είχε τον τίτλο του *καίσαρα*, όπως και ποίημα προς το μαθητή του Νικηφόρο Γρηγορά, από το οποίο αντλούμε στοιχεία για τη ζωή του.

Το κύριο φιλοσοφικό σύγγραμμα του Μετοχίτη συνίσταται στο σχολιασμό των αριστοτελικών έργων *Περί φυσικής ακρόασης*, *Περί ψυχής*, *Περί ουρανού*, *Περί γενέσεως και φθοράς*, *Περί μνήμης και αναμνήσεως*, *Περί ύπνου και ερηγήσεως*, *Περί ενυπνίων*, *Περί της καθ' ύπνον μαντικής* κ.ά.²⁰

1. Τα όσα διαδραματίστηκαν κατά τη διάρκεια αυτής της πρεσβείας ο Μετοχίτης τα περιέγραψε στο λόγο του Πρεσβευτικός, που απευθυνόταν κατά πάσα πιθανότητα στο Νικηφόρο Χούμνο.

2. Όπως περιγράφει ο Γρηγοράς στην ιστορία του: «τοσούτον δ' αυτό προσετέθηκε και ούτως ο βασιλεύς αυτού γε εξήρητο, όστ' ουδέν ην αυτό μικρόν ή μέγα των πάντων απόρητον προς αυτόν». Ο Γρηγοράς αποκαλεί το Μετοχίτη «παραδυναστεύων». Βλ. *Νικηφόρου Γρηγορά, Ρωμαϊκής Ιστορίας Λόγοι*, Niebuhr, B.G. (επιμ.), *Nicéphori Gregorae, Historia romaica I (CSHB XIX, Bonnae 1829)*, σελ. 271.

3. Η Ειρήνη Μομφερρατική, δεύτερη σύζυγος του Ανδρονίκου Β΄, είχε εμπλακεί σε διαμάχη με τον αυτοκράτορα για να εξασφαλίσει μερίδιο εξουσίας για τους γιους της. Βλ. Ostrogorsky, G., *Ιστορία του βυζαντινού κράτους Γ΄* (Αθήνα 1997), σελ. 167-168.

4. Η διαμάχη αυτή, που διεξήχθη μέσω φυλλαδίων και λόγων, είχε ως επίδικο αντικείμενο την αυτοκρατορική εύνοια. Περισσότερα για το ζήτημα αυτό στο Ševčenko, I.,

Θεόδωρος Μετοχίτης

Études sur la polémique entre Théodore Métochite et Niképhore Choumnos (Bruxelles 1962).

5. Όπως γράφει ο ίδιος, η ερμητική ζωή «πόρρω γαρ τούτο πάνυ τοι της Χριστιανικής νομοθεσίας, και των καθ' ημάς, ως ουκ άλλο τι, καθάπαξ αλλοτριώτατον», Θεόδωρος Μετοχίτης, *Υπομνηματισμοί και Σημειώσεις γνωμικαί*, Müller, C.G. – Kiessling, T. (επιμ.), *Theodori Metochitae Miscellanea philosophica et historica* (Leipzig 1861, ανατ. Amsterdam 1966), σελ. 491-511.
6. Για τη συζήτηση σχετικά με τις πολιτικές απόψεις του Θεοδώρου Μετοχίτη βλ. Βασίλειφ, Α.Α., *Ιστορία της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας 2* (Αθήνα χ.χ.), σελ. 883.
7. Όπως τονίζει στην ιστορία του ο Καντακουζηνός, που ήταν ευνοϊκά διακείμενος προς τον Ανδρόνικο Γ', *Ιωάννη Καντακουζηνού Ιστοριών βιβλία Δ*, Schopen, L. (επιμ.), *Ioannis Cantacuzeni Eximperatoris Historiarum Libri IV I* (CSHB XX, Bonnae 1828), σελ. 55.
8. Σύμφωνα με το επιστημονικό πνεύμα της εποχής, στη διαμόρφωση του οποίου και ο ίδιος συνέβαλε σε μεγάλο βαθμό, η μελέτη της αστρονομίας ήταν επιβεβλημένη. Καθοριστικό ρόλο για τη στροφή προς τις αστρονομικές σπουδές στα τέλη του 13ου με αρχές του 14ου αιώνα διαδραμάτισε ο Ανδρόνικος Β', ο οποίος θεωρούσε ότι η αστρονομία είναι πολύ σημαντική επιστήμη και μάλιστα πρέπει να αποτελεί αντικείμενο μύησης ολίγων. Βλ. σχετικά Ševčenko, I., "Theodore Metochites, the Chora, and the Intellectual Trends of His Time", στο Underwood, P. (επιμ.), *The Kariye Djami 4* (London 1975), σελ. 23 κ.ε.
9. Για την κοινωνική θέση των εγγραμμάτων της εποχής αυτής βλ. και Ševčenko, I., "Society and intellectual life in the 14th Century", στο Ševčenko, I. (επιμ.), *Society and Intellectual Life in Late Byzantium* (Variorum Reprints Collected Studies, London 1981).
10. Από την εξορία δε, μετά την εκθρόνιση του Ανδρόνικου Β', η φροντίδα της βιβλιοθήκης εξακολουθούσε να τον απασχολεί και με επιστολή απευθύνθηκε στους μοναχούς της Χώρας ζητώντας τους να προσέξουν τα βιβλία του. Βλ. Ševčenko, I., "Observations sur les recueils de Discours et des Poèmes de Th. Métochite et sur la Bibliothèque de Chora à Constantinople", *Scriptorium* V (1951), σελ. 279-288.
11. *Νικηφόρου Γρηγορά, Ρωμαϊκής Ιστορίας Λόγοι*, Niebuhr, B.G. (επιμ.), *Nicéphori Gregorae, Historia romaica I* (CSHB XIX, Bonnae 1829), βιβλίο XI, σελ. 11.
12. Όπως απέδειξε ο Ševčenko, βλ. Ševčenko, I., *Études sur la polémique entre Théodore Métochite et Niképhore Choumnos* (Bruxelles 1962).
13. Το κείμενο διασώζεται αποσπασματικά στον κώδικα Vindob. Phil. gr. 95 (189r-233v).
14. Η απέχθεια του Μετοχίτη όσον αφορά αυτή τη συγκεκριμένη κατηγορία ανθρώπων φαίνεται και από το χαρακτηρισμό «βδέλλες» που τους αποδίδει στο ίδιο κείμενο.
15. Δημοσιευμένο στο Σάθας, Κ.Ν., *Μεσαιωνική Βιβλιοθήκη I* (Βενετία 1872).
16. Δημοσιευμένο εν μέρει στο Σάθας, Κ.Ν., *Μεσαιωνική Βιβλιοθήκη I* (Βενετία 1872), σελ. πδ'-ρη'.
17. Την ίδια απορριπτική στάση κρατούσε ο Μετοχίτης και απέναντι στο αραβικό αριθμητικό σύστημα που είχε εισαγάγει στο Βυζάντιο, στα τέλη του 13ου αιώνα, ο Μάξιμος Πλανούδης.
18. Σώζεται στον κώδικα Vindob. Phil. gr. 95 (179r-189r).
19. Η νεκρολογία στον Ιωσήφ δημοσιεύτηκε το έτος 1899: Θεόδωρος Μετοχίτης, *Προς τίνα φίλον επί τη τελευταίη του φιλοσοφώτατου και οσιωτάτου νέου Ιωσήφ*, Treu, M. (επιμ.), "Der Philosoph Joseph", *Byzantinische Zeitschrift* 8 (1899), σελ. 1-64.
20. Σώζεται στη Φλωρεντία, cod. Laur. 85, όπως και στη Βενετία, cod. Marc. gr. 239.

Βιβλιογραφία :

	Hunger H. , <i>Βυζαντινή Λογοτεχνία. Η λόγια κοσμική γραμματεία των Βυζαντινών</i> , 3, ΜΙΕΤ, Αθήνα 1994
	Vögel K. , "Byzantine Science", Hussey, J.M. (ed.), <i>The Cambridge Medieval History</i> , 4.2, Cambridge 1966, 265-305
	Ostrogorsky G. , <i>Ιστορία του Βυζαντινού Κράτους</i> , 1-3, Αθήνα 1989, Παναγόπουλος, Ι. (μτφρ.)
	Constantinides C.N. , <i>Higher Education in Byzantium in the Thirteenth and Early Fourteenth Centuries (1204-ca. 1310)</i> , Nicosia 1982

Θεόδωρος Μετοχίτης

	Krumbacher K. , <i>Geschichte der byzantinischen Literatur</i> , München 1897
	Hunger H. , <i>Η βυζαντινή λογοτεχνία. Η λόγια κοσμική γραμματεία των Βυζαντινών</i> , 2, Κόλιας, Τ. – Συνέλλη, Κ. – Μακρής, Γ.Χ. – Βάσσης, Ι. (μτφρ.)
	Mergiali S. , <i>L'enseignement et les lettres pendant l'époque des Paléologues, 1261-1453</i> , Αθήνα 1996
	Vasiliev A.A. , <i>History of the Byzantine Empire</i> , Madison 1952
	Ševčenko I. , "Theodore Metochites, the Chora, and the Intellectual Trends of his Time", Underwood, P.A. (ed.), <i>The Kariye Djami 4. Studies in the Art of the Kariye Djami and its Intellectual Background</i> , London 1975, 17-91
	Beck H.-G. , <i>Theodoros Metochites</i> , München 1952
	Hunger H. , <i>Ο κόσμος του βυζαντινού βιβλίου: γραφή και ανάγνωση στο Βυζάντιο</i> , Αθήνα 1995, Βασιλαρος, Γ. (μτφρ.), Κόλιας, Τ.Γ. (επιμ.)
	Nicol D. , <i>A biographical dictionary of the Byzantine Empire</i> , London 1991
	Ševčenko I. , <i>Études sur la polémique entre Théodore Métochite et Niképhore Choumnos</i> , Bruxelles 1962
	Σάθας Κ. , <i>Μεσαιωνική Βιβλιοθήκη</i> , Βενετία 1872
	Hunger H. , "Der Hthικός des Theodoros Metochites", <i>Πεπραγμένα του Θ' Διεθνούς Βυζαντινολογικού Συνεδρίου, Γ'</i> , Θεσσαλονίκη 1958
	Nicol D. , "The Byzantine Church and Hellenic Learning in the Fourteenth Century", Caratzas, A.D. (ed.), <i>The 17th International Byzantine Congress: Major Papers, Byzantium. Its ecclesiastical history and relations with the western world</i> , London 1972, New Rochelle – New York 1986
	Ševčenko I. , "Society and intellectual life in the 14th Century", Ševčenko, I. (ed.), <i>Society and Intellectual Life in Late Byzantium</i> , London 1981, Variorum Reprints Collected Studies
	Ševčenko I. , "Observations sur les recueils de Discours et des Poèmes de Th. Métochite et sur la Bibliothèque de Chora à Constantinople", <i>Scriptorium</i> , V, 1951, 279-288

Δικτυογραφία :

'To Every Argument There is a Counter-Argument'. Theodore Metochites' Defence of Scepticism (Semeiosis 61)

[http://books.google.com/books?](http://books.google.com/books?id=Hkf6n9oKFmYC&pg=PA183&lpg=PA183&dq=metochites&source=bl&ots=Che5SoSdh2&sig=fvpiWFqYKkS2gv38kSLnNsrLA-k&hl=en&ei=QoSWSs7tBJuO_AbWqsjFDA&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=5#v=onepage&q=metochites&f=false)

[id=Hkf6n9oKFmYC&pg=PA183&lpg=PA183&dq=metochites&source=bl&ots=Che5SoSdh2&sig=fvpiWFqYKkS2gv38kSLnNsrLA-k&hl=en&ei=QoSWSs7tBJuO_AbWqsjFDA&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=5#v=onepage&q=metochites&f=false](http://books.google.com/books?id=Hkf6n9oKFmYC&pg=PA183&lpg=PA183&dq=metochites&source=bl&ots=Che5SoSdh2&sig=fvpiWFqYKkS2gv38kSLnNsrLA-k&hl=en&ei=QoSWSs7tBJuO_AbWqsjFDA&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=5#v=onepage&q=metochites&f=false)

Γλωσσάριο :

εγκύκλιος παιδεία, η

Το δεύτερο στάδιο της βυζαντινής εκπαίδευσης. Ο μαθητής εισερχόταν σε αυτό σε ηλικία περίπου δώδεκα ετών. Αντικείμενο διδασκαλίας ήταν η γραμματική, η ρητορική και η διαλεκτική.

ιερά γράμματα, τα

Ο πρώτος κύκλος σπουδών στο Βυζάντιο. Ο μαθητής, που εισερχόταν σε αυτό το στάδιο σε ηλικία περίπου έξι χρόνων, διδασκόταν μέσω ενός ιδιωτικού δασκάλου να διαβάσει και να εκτελεί απλές αριθμητικές πράξεις, με βασικό εγχειρίδιο διδασκαλίας βιβλία θρησκευτικού περιεχομένου.

καίσαρας, ο

Στη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία ο τίτλος του καίσαρα απονεμόταν στον αυτοκράτορα. Επί Διοκλητιανού (284-305) και μετέπειτα, καίσαρας αναγορευόταν ο νεαρός συναυτοκράτορας. Ήταν ο υψηλότερος τίτλος στην ιεραρχία της βυζαντινής αulής, με διάσημα ένα στέμμα και ένα σταυρό. Τον 8ο αιώνα το αξίωμα του καίσαρα αποδιδόταν συνήθως στο διάδοχο του θρόνου. Τον ύστερο 11ο αιώνα, με τη μεταρρύθμιση του Αλεξίου Α΄ Κομνηνού (1081-1118), ο καίσαρας υποβαθμίστηκε, έγινε ο τρίτος στην ιεραρχία μετά τον αυτοκράτορα και το σεβαστοκράτορα. Από το 14ο αιώνα το αξίωμα αποδιδόταν κυρίως σε ξένους πρίγκιπες.

λογοθέτης του γενικού, ο

Ανώτατος αυτοκρατορικός αξιωματούχος επιφορτισμένος με τη διαχείριση των οικονομικών του κράτους.

Θεόδωρος Μετοχίτης

λογοθέτης των αγελών, ο

Πρόκειται για στρατιωτικό αξίωμα. Ο λογοθέτης των αγελών κατά τη Μέση και Ύστερη Βυζαντινή περίοδο ήταν υπεύθυνος για την λειτουργία των βασιλικών σταύλων (των υποφορβείων που τροφοδοτούσαν το στρατό με πολεμικά και μεταφορικά ιπποειδή).

λογοθέτης των οικιακών, ο

Αξίωμα που εμφανίστηκε το 1030 ως επικεφαλής του "Σεκρέτου των Οικειακών". Η αρχική και η βασική του αρμοδιότητα ήταν η διαχείριση και η προσαύξηση των δημόσιων γαιών και αργότερα, τον 12ο αι. η είσπραξη εσόδων από τις επαρχίες. Μετά την Αλωση (1204) το Σεκρέτο των Οικειακών καταργήθηκε και το αξίωμα του αντίστοιχου λογοθέτη μεταβλήθηκε, κατά τον 13ο και 14ο αι. σε τιμητική διάκριση.

μέγας λογοθέτης, ο

Ο μέγας λογοθέτης ήταν ο επικεφαλής της πολιτικής διοίκησης του βυζαντινού κράτους. Το αξίωμα του μεγάλου λογοθέτη εμφανίστηκε την περίοδο της βασιλείας του Ισαάκ Β' Αγγέλου (1185-1195) και αντικατέστησε εκείνο του λογοθέτη των σεκρέτων, το οποίο δημιουργήθηκε στα χρόνια του Αλεξίου Α' Κομνηνού (1081-1118) για τον έλεγχο όλων των πολιτικών υπηρεσιών από ένα πρόσωπο.

Πηγές

«Θεοδώρου Υρτακηνού επιστολαί», La F.J.G. Porte du Theil (ed.), "Theodore Hyrtakenos, Letters", στο *Notices et extraits des manuscrits VI* (1800), 738, αρ. 19.

Νικηφόρου Γρηγορά, *Ρωμαϊκής Ιστορίας Λόγοι*, Niebuhr, B.G. (ed.), *Nicephori Gregorae, Historia romana I, II* (CSHB XIX, Bonnae 1829, 1830).

Ιωάννη Καντακουζηνού *Ιστοριών βιβλία Δ*, Schopen, L. (ed.) *Ioannis Cantacuzeni Eximperatoris Historiarum Libri IV I* (CSHB XX, Bonnae 1828).

Χρονολόγιο

1270: Γέννηση του Θεοδώρου Μετοχίτη στην Κωνσταντινούπολη

1283: Εγκατάσταση στη Νίκαια, λόγω της εξορίας του πατέρα του

1290: Επίσκεψη Ανδρονίκου Β' Παλαιολόγου στη Νίκαια/ εκφώνηση του λόγου «Νικαεύς» από το Μετοχίτη

1290: Είσοδος του Μετοχίτη στην αυτοκρατορική αυλή

1295: Λογοθέτης των οικιακών

1296: Συμμετοχή σε πρεσβεία στην Κύπρο προς τον Ερρίκο Β' Λουζινιάν και προς το βασιλιά της Μικράς Αρμενίας Hethum II

1298: Επικεφαλής πρεσβείας στη Σερβία

1305: Λογοθέτης του γενικού

1313: Έναρξη αστρονομικών σπουδών με το Νικηφόρο Βουέννιο

1310-1324: Διαμάχη με το Νικηφόρο Χούμνο

1316: Έναρξη ανοικοδόμησης της μονής της Χώρας

1321: Μέγας λογοθέτης

1323-1328: Δυναστική διαμάχη μεταξύ Ανδρονίκου Β' και Ανδρονίκου Γ'

1328: Επικράτηση Ανδρονίκου Γ' και εξορία του Μετοχίτη στο Διδυμότειχο

1330: Επιστροφή στην Κωνσταντινούπολη. Ο Μετοχίτης παίρνει το μοναχικό σχήμα με το όνομα Θεόληπτος και εγκαθίσταται στη μονή της Χώρας

1332: Θάνατος του Μετοχίτη

Θεόδωρος Μετοχίτης

Βοηθ. Κατάλογοι

Εργογραφία – Εκδόσεις

1. Η σύγκριση Αριστείδη και Δημοσθένη:

Θεόδωρος Μετοχίτης, *Επιστασία και κρίσις της των δύο ρητόρων ευδοκμήσεως του τε Δημοσθένους και Αριστείδου*, Gigante, M. (ed.), *Saggio critico su Demostene e Aristide* (Milano – Varese 1969).

2. Η νεκρολογία στον Ιωσήφ:

Θεόδωρος Μετοχίτης, *Προς τίνα φίλον επί τη τελευταίη του φιλοσοφώτατου και οσιωτάτου νέου Ιωσήφ*, Treu, M. (ed.), “Der Philosoph Joseph”, *Byzantinische Zeitschrift* 8 (1899), σελ. 1-64.

3. Η επιστολή στους μοναχούς της μονής της Χώρας:

Θεόδωρος Μετοχίτης, *Προς τους μοναχούς της Μονής της Χώρας επί τη τελευταίη του πρώτου καθηγουμένου αυτών Λουκά. Μονωδία τε επ’ αυτώ και προτροπή αυτοίς εις την επιμέλειαν του καλού*, Ševčenko, I. (ed.), “Metochites letter to the monks of the Chora”, *The Cariye Djami IV* (Princeton 1975), σελ. 57-84.

4. Το ποίημα αρ. 19:

Guilland, R. (ed.), “Théodore Métochite: Une réévaluation”, *Revue des Études Grecques* 35 (1922), σελ. 82-95.

5. Φιλοσοφικό-ιστορικό πόνημα:

Θεόδωρος Μετοχίτης, *Υπομνηματισμοί και Σημειώσεις γνωμικαί*, Müller, C.G. – Kiessling, T. (ed.), *Theodori Metochitae Miscellanea philosophica et historica* (Leipzig 1861, ανατ. Amsterdam 1966).

6. Αστρονομικό-γεωγραφικό πόνημα:

Θεόδωρος Μετοχίτης, *Τα Νικαεύς, Πρεσβευτικός, Προεισαγωγή εις την Πτολεμαίου Σύνταξιν και Στοιχειώσις επί τη αστρονομική επιστήμη*, Σάθας, Κ.Ν. (επιμ.), *Μεσαιωνική Βιβλιοθήκη I* (Βενετία 1872), σελ. κ' κ.ε.

7. Οι λόγοι σχετικά με τη διαμάχη του Μετοχίτη με το Νικηφόρο Χούμνο:

Θεόδωρος Μετοχίτης, *Ελεγχος κατά των απαιδέντως χρωμένων τοις λόγοις και έλεγχος δεύτερος προς τους αυτούς*, Ševčenko, I. (επιμ.), *Études sur la polémique entre Théodore Métochite et Niképhore Choumnos* (Bruxelles 1962).